

Wojciech Pizło

Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Recenzja monografii pod redakcją Janiny Sawickiej „Rynek pracy na obszarach wiejskich Mazowsza – perspektywa gender”

Z satysfakcją przeczytałem monografię naukową pod redakcją prof. J. Sawickiej, poszerzając swą wiedzę na temat sytuacji społeczno-ekonomicznej kobiet na obszarach wiejskich. Po dogłębnym przestudiowaniu wysoko oceniam wysiłki naukowe Autorów i kunszt Redaktora Naukowego. Problematyka równości szans jest jednym z fundamentów współczesnych, liberalnych gospodarek. Równocześnie należy przypomnieć, że w kulturze europejskiej „wolność, równość, braterstwo” stanowiło główne hasło Rewolucji Francuskiej, będące swoistą podwaliną ustroju republikańskiego. Równocześnie wskazane trzy elementy hasła nie mogą istnieć same, lecz w naturalnej koegzystencji. Aby istniała równość musi być zarówno wolność, i jak braterstwo. Aby istniała wolność konieczne są braterstwo i równość. Równość rozpatrywać można na różnych poziomach. Z jednej strony (poziom mikro) jako imperatyw dzielenia się obowiązkami (np. w gospodarstwie domowym – opieką nad dziećmi, wnoszeniem dochodów z pracy zawodowej), z drugiej strony równość postrzegana być może jako konieczność dążenia przez różne instytucje Państwa (poziom makro) do redukcji społecznych, kulturowych, infrastrukturalnych „niepełnosprawności”, ograniczających jednostkę w swoim postępowaniu do bycia wolnym. Autorzy monografii z pełną świadomością skupili się na jednym z aspektów dyskryminacji kobiet, a mianowicie na rynku pracy na obszarach wiejskich Mazowsza.

Celem głównym tej polityki jest zapewnienie możliwie równego dostępu do dóbr publicznych, rozwoju jednostek, a w ślad za tym poszczególnych grup społecznych. W monografii wyraźnie wyodrębnione zostały dwie części: pierwsza – teoretyczna opisująca społeczno-ekonomiczną teorię rynku pracy z per-

spektywy równości kobiet (tytułowej perspektywy gender), druga – empiryczna, stanowiąca podsumowanie badań przeprowadzonych w gminach wiejskich Mazowsza. Województwo mazowieckie jest najbogatszym regionem w Polsce, a równocześnie jest silnie zróżnicowanym przestrzennie pod względem społecznym i ekonomicznym. Celem prowadzonych badań empirycznych było „poznanie głównie społecznych i ekonomicznych następstw oraz konsekwencji polaryzacji gospodarczej w przestrzeni jednego regionu”. W pracy jako instrument badawczy wykorzystano kwestionariusz wywiadu. Badania przeprowadzono w gospodarstwach domowych zlokalizowanych na obszarach wiejskich w województwie mazowieckim. Warta podkreślenia jest bardzo duża próba respondentów uczestniczących w badaniach, badając problematykę rynku pracy i równości na Mazowszu przeprowadzono bowiem ponad 1000 wywiadów gospodarstw domowych. Badania przeprowadzono w wytypowanych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Mazowsza. Przy wyborze gmin i gospodarstw domowych wykorzystano metody losowania celowo-warstwowego oraz dane pochodzące z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS).

W części teoretycznej zatytułowanej „Makroekonomiczne i społeczne uwarunkowania zmian na rynku pracy z perspektywy gender” umieszczonych zostało pięć podrozdziałów dotyczących „Polityki równości szans kobiet i mężczyzn (polityka gender) w sferze społeczno-gospodarczej” (s. 11–26), „Zmiany sytuacji kobiet w Polsce w okresie transformacji” (s. 27–45), „Aktywności zawodowej kobiet wiejskich w warunkach zmian na rynku pracy” (s. 46–61), „Udziału kobiet w podejmowaniu decyzji w sferze ekonomicznej” (s. 62–70) oraz „Źródeł i zasobów kapitału społecznego sołtysów i sołtysek w wybranych kontekstach lokalnych” (s. 71–91). W tej części monografii wykorzystano bogatą literaturę zarówno polską, jak i anglojęzyczną, dokonując diagnozy tematyki równości szans kobiet i mężczyzn. Warte podkreślenia jest, iż w monografii przedstawiono bogaty materiał statystyczny, który pozwolił ocenić ekonomiczne i społeczne uwarunkowania sytuacji kobiet w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej. Celem badań była ocena sytuacji kobiet na rynku pracy na obszarach wiejskich. W monografii we właściwych proporcjach przedstawiono specyfikę rynku pracy obszarów wiejskich, określono zarówno szanse, jak i barier w dostępie kobiet na obszarach wiejskich do rynku pracy. W monografii przedstawiono funkcje, jakie spełnia kobieta w rodzinie, gospodarstwie domowym, życiu społeczno-politycznym oraz jako przedsiębiorcy w zarządach przedsiębiorstw. Wskazać należy, iż wzrasta znaczenie polityki równości szans zarówno po wejściu Polski do Unii Europejskiej, jak i w ramach poszczególnych polityk horyzontalnych.

W części teoretycznej na szczególną uwagę zasługują prace prof. J. Sawickiej stanowiące znaczną część zaprezentowanego materiału. W interesujący sposób Autorka przybliży Czytelnikowi podstawowe kategorie pojęciowe wykorzy-

stywane w badaniach społecznych, a dotyczące problematyki gender. Przedstawia istotę dyskryminacji w podziale na bezpośrednią i pośrednią dyskryminację oraz podaje przykłady ich występowania. W monografii wskazano na znaczenie aktywności zawodowej kobiet na obszarach wiejskich, podkreślono istotę zmian na rynku pracy oraz przyczyny słabszej aktywności zawodowej i niezatrudnienia kobiet. Poza tym zwrócono uwagę na przejawy dyskryminacji kobiet i mężczyzn na rynku pracy. W pracy przedstawiono wiele danych statystycznych obrazujących zróżnicowanie na rynku pracy między miastem i wsią, zatrudnieniem kobiet i mężczyzn. W tej części nie zabrakło licznych wątków dyskusyjnych wymagających komentarza lub uściślenia. W części „Kontekst i perspektywa historyczna polityki równościowej” wskazano, że „Po Rewolucji Francuskiej sytuacja prawna kobiet uległa pogorszeniu w stosunku do tego, jakimi prawami dysponowały one przed XVII wiekiem, kiedy przynajmniej najbogatsze kobiety dysponowały pewnym polem manewru w sferze publicznej” (s. 17, 18), co wydaje się uproszczeniem z uwagi na proporcje między bogactwem i biedą przed Rewolucją Francuską oraz prawami obywatelskimi po niej. I jeszcze inna uwaga odnosząca się do Kodeksu napoleońskiego. Autorka stwierdza, że „Kodeks napoleoński pozbawił kobietę jakichkolwiek praw, w tym i prawa do dysponowania swoim majątkiem”, jak również „nie dawał jej (kobiecie) żadnych szans rozwodu, gdyż kobieta nie mogła nawet samodzielnie wystąpić do sądu”. Sformułowania te są w moim przekonaniu za daleko idące. W Kodeksie napoleońskim możliwe były m.in. rozwody, lecz jedynie za obopólną zgodą małżonków. Prawdą jest, że rola mężczyzny w małżeństwie była dominująca, miał on m.in. prawo zarządzania majątkiem wspólnym i wiele innych prerogatyw, a mężatka uznawana była za „wieczyste małoletnią”, lecz jej majątek zabezpieczony był hipotecznie. W tej części monografii zabrakło w opisie ruchu sufrażystek informacji o doświadczeniach naszej części Europy, a w szczególności Polski. Brak jest także opisu, nawet krótkiego, późniejszych działań podejmowanych przez kobiety na rzecz kobiet, to jest na przykład informacji o działalności Róży Luxemburg.

Równie interesujące, a zawartym w części teoretycznej, jest opracowanie dr I. Matysiak „Źródła i zasoby kapitału społecznego sołtysów i sołtyszek w wybranych kontekstach lokalnych”. Ten tekst w moim przekonaniu inspirował do dalszych badań. Autorka przedstawia tradycyjne funkcje sołtysów na wsi, powołując się na bogatą literaturę przedmiotu, opisując m.in. źródła kapitału społecznego oraz istotę mechanizmu „dziedziczenia” funkcji sołtysa i aktywności społecznej jako źródła kapitału społecznego.

W części empirycznej umieszczono dziewięć podrozdziałów, w tym podrozdział czysto metodyczny „Metodyka badań empirycznych” (s. 93–112), prezentujący szczegółowo cel prowadzonych badań, którym była „ocena sytuacji i warunków życia kobiet wiejskich w Polsce”. W tej części na szczególną

uwagę zasługuje, poza skrupulatnie prowadzonymi badaniami przez zespół autorski opracowanie dr A. Mazurkiewicz-Pizło dotyczące jakości życia – „Jakość życia wiejskich gospodarstw domowych w województwie mazowieckim – ujęcie społeczno-ekonomiczne” (s. 131–163). W tym podrozdziale Autorka przedstawiła najnowsze doniesienia ekonomiczne dotyczące jakości życia, zwracając uwagę m.in. na paradoks Easterlinea wskazujący, iż „wzrost zamożności, który jest jednym z elementów oceny poziomu życia, powoduje wzrost szczęścia, ale tylko do określonego poziomu dochodów” (s. 140), powyżej pewnego pułapu nie zmienia się. I nie jest dotychczas skorelowany z wysokością PKB. Oceniając jakość życia badanych gospodarstw województwa mazowieckiego, skonstatować należy, iż subiektywnie odczuwana, finansowa jakość życia była niska, pomimo relatywnie dobrej sytuacji ekonomicznej (s. 161). Równocześnie w opinii co trzeciego gospodarstwa domowego odczuwalny standard życia był wyższy lub dużo wyższy, co w konfrontacji z relacjami medialnymi o znaczącym pogorszeniu się sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych na obszarach wiejskich jest warte podkreślenia.

Interesujący jest również rozdział mgr A. Tuki „Określenie determinant rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Mazowsza z zastosowaniem analizy ekonometrycznej”, w którym Autorka podkreśliła, co wydaje się istotne z punktu widzenia podejmowanych strategii przez kobiety, iż „standard życia rodzin nie ma wpływu na chęć podjęcia własnej działalności gospodarczej, co nie potwierdzało założonej hipotezy, że rodziny o niższym standardzie życia będą skłonne do zakładania firm” (s. 224). Równocześnie badania potwierdzają, iż w podejmowaniu działalności gospodarczej przez badane osoby było zależne głównie od wieku i rodzinnych tradycji.

W podsumowaniu prof. J. Sawicka zwraca uwagę, iż spośród możliwych strategii odnoszących się do rynku pracy na obszarach wiejskich w przypadku kobiet są trzy: praca wyłącznie w gospodarstwie rolnym, łączenie pracy w rolnictwie z pracą poza gospodarstwem oraz podejmowanie nowych działalności w gospodarstwie rolnym. W przypadku pracy kobiet wyłącznie w gospodarstwie (strategia pierwsza) ma miejsce pogłębianie się ról w rodzinie. Mężczyzna gros czasu i wysiłku poświęca na prace w gospodarstwie rolnym, specjalizując się w: pracach polowych, mechanizacji, specjalistycznej hodowli (poza m.in. hodowlą krów mlecznych, gdzie kobiety są zaangażowane na równi z mężczyznami). Kobiety z kolei częściej zajmują się gospodarstwem domowym, prowadzeniem ewidencji i księgowości oraz relacjami z otoczeniem. Podjęcie pracy przez kobiety poza gospodarstwem rolnym (wybór drugiej strategii), jak się okazuje, jest ujemnie skorelowane z wielkością gospodarstwa rolnego. Łączenie pracy w rolnictwie i poza nim podyktowane jest w głównej mierze niskimi dochodami uzyskiwanymi z pracy w rolnictwie. Dodać tu można, iż niebagatelną rolę w decyzji

o podjęciu pracy poza rolnictwem przez kobiety odgrywa również niski status społeczny osób pracujących w rolnictwie, a także brak kontaktów społecznych, co przez wiele osób może być boleśnie odczuwane. Istotną rolę dywersyfikacji zawodowej na wsi, na co zwraca uwagę w podsumowaniu prof. J. Sawicka, jest poszukiwanie większych dochodów na zewnątrz gospodarstwa przez kobiety, aby zrekompensować niższe dochody osiągane w rolnictwie. Trzecią realizowaną strategią jest podejmowanie nowej działalności w gospodarstwie rolnym. Profesor Sawicka podkreśla, że „nowa działalność jest zwykle inicjowana przez kobiety, które zastępowane przez mężczyzn w specjalistycznych gospodarstwach poszukują pracy poza rolnictwem, a ich różnorodne zainteresowania i gromadzony kapitał społeczny wnosi nowe spojrzenie na rolę rolnictwa”.

Pragnę podkreślić, iż oddana Czytelnikowi monografia stanowi ważki głos w dyskusji dotyczącej roli kobiet rynku pracy, a także wpływu ich przedsiębiorczości na rozwój regionalny.